
Bistrița medievală – aspecte economice (Partea I)

Dr. Dorin DOLOGA

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale
Bistrița-Năsăud
d_dologa@yahoo.com

Rezumat. Bistrița medievală a fost încă de la început un oraș al meșteșugurilor și comerțului. Specific orașului era micul atelier meșteșugăresc. Cele peste 32 de bresle care cuprindeau circa 500 de meșteșugari erau renumite în Transilvania datorită priceperii meșteșugarilor și măsurilor autorităților de susținere a lor. Ele au avut un rol esențial în dezvoltarea producției meșteșugărești și în organizarea economiei. Breslele au avut de asemenea un rol important în societate, legat de formarea profesională, educație, cultură, construcția edilitară civilă și arhitectura militară. Fiecare din cele 18 turnuri ale cetății Bistrița era întreținut și apărat de câte o breslă. Acestea au contribuit inclusiv la dezvoltarea economică și culturală a Moldovei.

Cuvinte cheie: Bistrița, oraș, Transilvania, Moldova, bresle, meșteșugari, economie, producție, bani, români, sași, rege.

La cite de Bistrița médiévale – aspects économiques

Résumé. Depuis le début la cité de Bistrița médiévale était considérée la ville de guildes et des commerçants ayant comme spécifique le petit atelier des artisans. Le plus de 32 guildes qui comprenaient environ 500 artisans étaient célèbres en Transylvanie grâce au savoir-faire des artisans et aux mesures des autorités pour les soutenir. Les guildes jouaient un rôle important au développement économique de la ville, mais aussi dans la société, dans la formation professionnelle, l'éducation, la culture, comme dans les constructions civiles et militaires des 18 tours de la cité de Bistrița étaient défendues et protégées par les guildes les plus fortes. Ces guildes ont contribué au développement économique et culturel de la Moldavie.

Mots-clés: Bistrița, ville, Transylvanie, Moldavie, guildes, artisans, économie, production, argent, Roumains, Saxons, roi.

În abordarea acestei tematici s-a urmărit nu o radiografie a numărului breslelor și a târgurilor din Bistrița în Evul Mediu, ci analiza avantajelor și dezavantajelor unui fapt istoric la un moment dat. S-au avut în vedere atât meșteșugurile, care reprezentau producția, cât și comerțul, care asigură desfacerea mărfurilor, deoarece ambele au o importanță egală. Organizarea vieții economice are un impact major asupra producției. Dacă nu produci nu ai ce vinde, iar, pe de altă parte, degeaba produci dacă nu ai cui vinde.

Orașele sunt cele care organizează meșteșugurile. Încă de la început Bistrița a fost un oraș al meșteșugarilor, al producătorilor de bunuri materiale. Prin colonizarea sașilor în Transilvania, din statele germane s-au stabilit aici o categorie de meseriași. Sașii au venit din zone vest europene, puternic dezvoltate economic. Ei erau la curent cu procedeele tehnice și cu principiile organizării economice și totodată înțelegeau rolul și rostul acestor principii. Sașii aveau experiență, școală, cultură. Popoarele germanice erau disciplinate, ordonate, ascultau de conducătorii lor. La populațiile germanice respectul autorității era total. Aceasta este calitatea de bază a popoarelor respective. Sașii erau organizați în locul de unde au plecat, astfel că nu a fost nevoie să se organizeze în locul unde s-au stabilit. Colonizarea s-a făcut nu numai cu meșteșugari, ci și cu țărani. Se poate observa concepția supremației rasiale săsești. Nimic nu a fost lăsat la voia întâmplării. Sașii nu voiau să depindă de nimeni și de nimic. Interesul lor era să cultive pământul pentru a obține hrană proaspătă și de calitate. Comunitățile țărănești de sași s-au deplasat cu carele, la ordinul și sub conducerea unor lideri, având fiecare proprii meșteșugari sătești: morari, tăbăcari, fierari, lemnari, pietrari.

Colonizarea s-a făcut în primul rând pentru rezolvarea unor probleme demografice. În Germania populația era numeroasă, iar terenurile agricole puține, cu o productivitate redusă. Acest lucru a determinat de altfel și orientarea germanilor cu precădere spre meșteșuguri. Colonizarea a rezolvat și o problemă socială. Faptul că mâncarea era puțină și scumpă putea determina frământări sociale. Adunarea la porțile castelelor a unor mulțimi de țărani înfomețați era ultimul lucru pe care puteau să îl dorească feudații germani. Nicolae Iorga avea dreptate când spunea despre coloniști că au venit din Apusul cu locuitori prea mulți, bântuiri adesea de foamete¹. În lipsa unor cantități suficiente de hrană, mulți locuitori din Occident au devenit meșteșugari, comercianți, marinari, au călătorit, au ieșit în lume.

Colonizarea sașilor trebuie văzută și prin prisma privilegiilor de care au beneficiat aceștia la așezarea lor în Transilvania. Ei au avut libertatea de a valorifica pământul, de a practica meșteșugurile și comerțul, având în schimb obligația de a apăra teritoriul de colonizare de pericolul reprezentat de migratori.

La Bistrița lumea era una ocupată. Preocuparea de bază a orașului Bistrița era producerea de bunuri manufacturate. Breslele de meșteșugari creau mărfuri prin prelucrare de tip industrial. După unele date, prima breaslă menționată la Bistrița a fost cea a brutarilor, în anul 1371². După alte informații, primele bresle apărute la Bistrița au fost cele ale

1 Iorga 1925, p. 32.

2 *Monografia orașului Bistrița*, p. 68.

măcelarilor³ și postăvarilor, în anul 1361⁴. Faptul că primele bresle apărute la Bistrița erau ale brutarilor, măcelarilor și postăvarilor era firesc, acestea realizând produse care răspundeau unor necesități primare, așa cum erau hrana și îmbrăcămintea. Brutarii realizau pâinea necesară locuitorilor orașului, care se ocupau cu meșteșugurile și comerțul și nu aveau timp pentru producerea pâinii. De asemenea, existența unor brutării amenajate limita pericolul producerii unor incendii, care ar fi fost unul foarte mare în cazul în care în fiecare casă ar fi funcționat câte un cuptor de pâine. Este mai puțin important care a fost prima breaslă înființată la Bistrița, important era faptul că acestea au fost create și existau.

Un oraș era puternic dacă avea bresle care plăteau impozite și întrețineau fortificațiile, iar în perioadele de criză le apărau. Breslele asigurau soldați, arme, muniții și echipamente, care erau folosite pentru pază în timp de pace și pentru apărare în caz de război. Fiecare breaslă se ocupa de apărarea unui turn, ceea ce însemna că fiecare meșter și calfă trebuiau să facă de strajă și să participe la lupte, dacă era necesar. Cel care se sustrăgea de la aceste obligații era exclus din breaslă. În anul 1465 este amintită breasla pielarilor, care avea în grija sa apărarea unuia dintre cele trei turnuri principale ale orașului Bistrița⁵. Un alt turn din cele 3-4 turnuri principale ale orașului era dat în grija breslei cizmarilor⁶. În jurul anului 1465 croitorii⁷, șelarii, curelarii⁸ și funarii⁹ aveau în grija lor apărarea câte unui turn al orașului. În secolul al XV-lea breasla postăvarilor avea în grija sa apărarea unui turn al orașului¹⁰, iar cea a rotarilor un alt turn¹¹. Cetatea Bistriței a avut un număr de 18 turnuri, fiecare dintre acestea fiind întreținut și apărat de câte o breaslă.

În secolul al XV-lea fierarii din Bistrița s-au organizat într-o breaslă¹². În jurul anului 1500 blănarii din Bistrița și-au alcătuit statute amănunțite¹³, fiind organizați într-o breaslă, iar în anul 1505 la Bistrița funcționa breasla țesătorilor¹⁴.

Unele meșteșuguri presupuneau utilizarea unor mijloace și metode de o complexitate ridicată. În secolul al XVI-lea la Bistrița existau meșteri care produceau cărămizi și țigle¹⁵. Procesul tehnologic de realizare a cărămizilor era relativ simplu, în schimb cel al producerii țiglei era pretențios. Țigla trebuia profilată, necesita o argilă foarte fină, mărunțită și perfect amestecată. Acest lucru presupunea existența unor malaxoare, a unor dispozitive

3 Gündisch 1976, p. 153.

4 Pascu 1954, pp. 59, 145.

5 *Ibidem*, p. 116.

6 *Ibidem*, p. 131.

7 *Ibidem*, p. 156.

8 *Ibidem*, p. 136.

9 *Ibidem*, p. 193.

10 *Ibidem*, p. 145.

11 *Ibidem*, p. 183.

12 *Ibidem*, p. 165.

13 *Ibidem*, p. 119.

14 *Ibidem*, p. 314.

15 *Ibidem*, p. 192.

mecanice pentru realizarea amestecului necesar pentru producerea țiglei. Pentru a arde țigla era necesară realizarea unor cuptoare tunel.

În secolul al XVI-lea la Bistrița apar meserii pretențioase, care necesitau o calificare superioară, cum erau cele ale aurarilor, ceasornicarilor, sau pălărierilor. În secolul al XVI-lea la Bistrița apare breasla aurarilor¹⁶. Între anii 1547–1552 aici se cunosc 9 meșteri aurari¹⁷. Aurul trebuia să fie de 18–20 carate, iar argintul de 14–15 carate, calitatea produselor din metal prețios fiind foarte sever controlată¹⁸. Faptul că aici existau un număr de 9 meșteri aurari înseamnă că existau oameni care aveau bani. Potirul din Bistrița făurit de aurarul Matei, în anul 1494, valora 41 de florini și 37 de dinari¹⁹. În ceea ce îi privește pe pălărieri, aceștia erau organizați la Bistrița în anul 1537 într-o breaslă²⁰. La mijlocul aceluiași secol, în anul 1551, la Bistrița erau amintiți ceasornicarii. Primăria Bistrița cumpăra un ceas în valoare de 13 florini și 90 de dinari. În anul 1552, domnul Moldovei, Alexandru Lăpușneanu, trimitea un ceas mic la Bistrița pentru a fi reparat²¹. Cu siguranță că domnul Moldovei nu era singurul care avea un ceas, ci și boierii aveau asemenea obiecte. La români totul se făcea la repezeală, fără pregătire. În loc să aducă în Moldova un meșter ceasornicar, domnii moldoveni trimiteau ceasurile pentru a fi reparate în Transilvania. Acest lucru dovedește incultura economică crasă a domnilor români, care nu au știut să-și organizeze țările pe principii economice.

La începutul secolului al XVI-lea la Bistrița existau cel puțin 32 de branșe meșteșugărești organizate în bresle²². Existența la Bistrița a atâtor bresle dovedește înțelegerea de către magistratul bistrițean și conducerea voievodatului, apoi a principatului transilvănean, a rolului și locului producției meșteșugărești și a profilului acesteia.

La sfârșitul secolului al XVI-lea la Bistrița existau circa 500 de meșteșugari, la o populație de circa 5.000 de locuitori²³. Analizând profilul acestor meșteșugari, vedem că în burgul medieval își desfășurau activitatea 89 postăvari, 84 cizmari²⁴, 70 fierari²⁵, 67 tăbăcari²⁶, 65 croitori²⁷, 48 blănari²⁸, 20 mășari²⁹. Numărul meșteșugarilor de un anumit profil este strâns

16 *Ibidem*, p. 215.

17 *Ibidem*, p. 211.

18 *Ibidem*, p. 202.

19 *Ibidem*, p. 203.

20 *Ibidem*, p. 219.

21 *Ibidem*, p. 217.

22 *Idem* 1971, p. 21.

23 *Idem* 1954, p. 249.

24 *Ibidem*, p. 249.

25 *Ibidem*, p. 171.

26 *Ibidem*, p. 111.

27 *Ibidem*, p. 163.

28 *Ibidem*, p. 125.

29 *Ibidem*, p. 187.

legat de cerințele pieței. Există o cerință însemnată de produse meșteșugărești, cum erau hainele, încălțăminte, uneltele și ustensilele de fier. Zona fiind prielnică creșterii animalelor, exista o sursă apropiată de materii prime, precum lâna, pieile, seul. Prima verigă economică de importanță capitală este agricultura, care asigură surse de materii prime pentru activitățile meșteșugărești. La aceasta se adăuga creșterea animalelor și importul de bovine aduse din Moldova pentru că prețul lor era mai scăzut decât în Transilvania.

Orașul Bistrița era un centru important al meșteșugului lumânăritului. Aceste lumânări se realizau de obicei din seu de oaie. În anul 1599 Mihai Viteazul cerea de la Bistrița o cantitate de 4.000 de lumânări, iar în anul 1600 solicita alte 2.000 de lumânări³⁰. Priceperea meșteșugarilor sași asigura realizarea unor produse de calitate la un preț competitiv.

Un rol important în activitatea meșteșugărească l-a avut armata, un vector principal de dezvoltare a activității meșteșugărești. Aceasta era un important factor de cercetare, de modernizare a producției, precum și de promovare a unor produse noi. Înzestrarea armatelor a fost și este motorul dezvoltării economice în lume. Nevoia de protecție, de organizare și funcționare a armatelor, determină și nivelul de organizare economică și meșteșugărească. Orașul Bistrița producea arme, muniții și echipament pentru necesitățile proprii și pentru cele ale Transilvaniei și Moldovei. Protecția unei zone presupunea fabricarea unor arme, astfel încât să se evite dependența de un furnizor. Oștenii din cetatea Bistriței asigurau apărarea orașului, a Districtului Bistrița și a Transilvaniei. În anul 1551, croitorul bistrițean Ioan și blănarul bistrițean Vicențiu Kürschner, conduceau în calitate de comandanți cete de ostași în luptele împotriva turcilor³¹. În secolul al XV-lea la Bistrița erau menționați meșterii care confecționau arcuri³². Lăcătușii, care erau organizați la Bistrița într-o breaslă în anul 1510³³, confecționau pe lângă lacăte, chei, zăvoare, încuietori și platoșe, zale, lănci și chiar unele piese de tun³⁴. Prețul echipamentului militar era ridicat. O însemnare din Sibiu din anul 1594 ne arată că un coif costa 20 de dinari³⁵, o lance costa 45 de dinari, iar un paloș 1,90 florini. Echiparea unui călăreț costa 8 florini³⁶.

La Bistrița s-au produs și arme de foc—tunuri și puști, precum și muniția necesară—praf de pușcă și gloanțe. În vremea respectivă fabricarea tunurilor constituia un proces tehnologic complex. În anul 1475 este amintit la Bistrița un meșter turnător de tunuri, cu numele Petru³⁷. Meșterii se deplasau dintr-un oraș săsesc în altul, în interesul comunității săsești. Este vorba despre un transfer de tehnologie, un ajutor pentru punerea

30 *Ibidem*, p. 221.

31 *Ibidem*, pp. 126, 335.

32 *Ibidem*, p. 173.

33 *Ibidem*, p. 264.

34 *Ibidem*, p. 169.

35 O sută de dinari însemnau un florin.

36 Pascu, *op. cit.*, p. 335.

37 *Ibidem*, p. 179.

bazelor producției într-un oraș. În prima jumătate a secolului al XVI-lea aici este amintit un meșter turnător de tunuri cu numele Andrei, care era probabil același cu meșterul Andrei originar din Brașov, care în același timp turna clopote³⁸. Acest lucru nu este unul neobișnuit. Tunurile de bronz din epocă erau turnate după procedeele de turnare a clopotelor de biserică. Aliajul, deosebit de cel al clopotelor, format din 8 părți de cositor și 92 de aramă, era cunoscut încă din secolul al XV-lea³⁹. Un alt meșter tunar, Martin din Brașov, scria în anul 1547 magistratului orașului Bistrița că este gata să meargă la Bistrița, dacă este nevoie de el⁴⁰.

Fabricarea armelor de foc necesita cunoștințe tehnice deosebite, meșterii din Bistrița având sprijin din celelalte orașe săsești din Transilvania și din orașele din Germania. În secolul al XV-lea în Germania existau 3.000 de orașe mai mari sau mai mici⁴¹, având un mare număr de meșteșugari. Prin urmare, concurența era foarte puternică iar venirea în Transilvania pare a fi o soluție rezonabilă, așa cum o dovedește corespondența unor meșteri și calfe cu magistratul bistrițean. Astfel, auzind că orașul Bistrița caută un meșter făuritor de arme, Jorg Horll, turnător de muschete din Nürnberg, scria din orașul Liov în anul 1560 magistratului orașului Bistrița că este gata să vină la Bistrița pentru a negocia angajarea sa⁴². În anul 1579, Hans Milner, meșter turnător de arme din orașul Rauschenberg din Germania, se adresează magistratului orașului întrebând dacă este de acord cu angajarea sa ca armurier și turnător la Bistrița, în schimbul unui salariu de 80 de taleri și asigurarea unei locuințe precum și a unui spațiu pentru topitorie-turnătorie⁴³. În anul 1579, o calfă de turnător din Sighișoara îi propunea demnitarului bistrițean să-l angajeze pentru fabricarea prafului de pușcă și a gloanțelor, oferindu-se să susțină probele pentru fabricarea materialelor cerute⁴⁴.

Problema funcționării breslelor era în primul rând de natură economică și politică și nu organizatorică. Prin produsele realizate meșteșugarii creau piața, creau necesități și cerințe, furnizau siguranță economică și influență politică. Desfășurarea acestor activități meșteșugărești aducea venituri la stat și dădea posibilitatea producerii armamentului și muniției necesare înzestrării armatei, permitea realizarea unor stocuri de arme și muniție, care puteau fi folosite în momente de cumpănă.

Breslele din Bistrița aveau renume, competență în ceea ce făceau, fapt care rezultă din calitatea superioară a produselor realizate, ceea ce a făcut ca regalitatea să se adreseze breslelor locale pentru realizarea de produse necesare înzestrării armatei. În anul 1527 regele Ioan

38 *Ibidem*, p. 178.

39 Braudel 1984, p. 157.

40 Arhivele Naționale Cluj (în continuare ANC), Fond *Primăria orașului Bistrița* (în continuare P.O.B.), Doc. 1843/1547.

41 Braudel, *op. cit.*, p. 291.

42 ANC, P.O.B., Doc. 2572/1560.

43 *Ibidem*, Doc. 4702/1579.

44 *Ibidem*, Doc. 4720/1579.

Zápolya cerea magistratului Bistriței să confecționeze cât mai multe archebuze⁴⁵. În anul 1530, Ioan Statilius, episcop al Transilvaniei și consilier regal, cerea magistratului orașului Bistrița în numele regelui, să producă 500 de gloanțe și praf de pușcă pentru ghiulele de tunuri, care să fie trimise voievodului Transilvaniei⁴⁶. Intrat în stăpânirea Transilvaniei, Mihai Viteazul cerea Bistriței, în 1599, 20 de măji de praf de pușcă⁴⁷. Același domn solicita postav „roșu și vânat”, sau „tafta sârbească roșie” din care urmau să fie confecționate uniformele ostașilor pedestrii⁴⁸. În anul menționat anterior, oamenii lui Mihai Viteazul luaseră 110 teancuri de postav roșu de la doi orășeni din Bistrița⁴⁹, probabil pentru producerea uniformelor amintite.

Orașul Bistrița constituia pentru Moldova un adevărat arsenal. Bogdan, voievodul Moldovei, trimitea un om al său la Bistrița în anul 1516 pentru a cumpăra tunuri și puști⁵⁰. În anul 1529, Simion Dreacsin, pârcălabul cetății Ciceu, cerea magistratului orașului Bistriței în numele voievodului Moldovei, Petru Rareș, praf de pușcă și plumb⁵¹. Ștefan Lăcustă, domn al Moldovei între 1538–1540, mulțumea Bistriței pentru praful de pușcă trimis⁵².

Specificul orașelor medieval era acela că erau înconjurate de ziduri, din cauza nevoii de securitate. Datorită faptului că meseriașii din Bistrița erau buni și aveau renume, au fost solicitați să producă pentru armata princiară și să lucreze la realizarea fortificațiilor marilor orașe din Transilvania. Astfel, în anul 1562 din Bistrița se trimit 5.000 de cărămizi pentru întărirea cetății Gurghiu⁵³. În anul 1567, meșteri pietrari pricepuți, împreună cu lucrători zidari din Bistrița, munceau la repararea cetății Chioar⁵⁴. În anul 1583 magistratul orașului Bistrița era solicitat de către principele Transilvaniei să trimită 20 de zidari și 75 țiglari pentru construcția cetății Oradea⁵⁵.

Breslele din Bistrița au participat la construcția unor biserici și a unor fortificații în Moldova și în contextul în care pentru o anumită perioadă orașul și Districtul Bistriței s-au aflat sub autoritatea domnilor Moldovei. Breslele fiind puternice, au avut capacitatea de a asigura realizarea acestor obiective în zone cu populație preponderent rurală, cu târguri în fază incipientă și au contribuit la dezvoltarea economică și culturală a acestor zone. Astfel, Bistrița a fost un centru de iradiere economică și culturală. Meritul cetății Bistrița a fost acela

45 *Ibidem*, Doc.938/1527.

46 *Ibidem*, Doc. 1226/1530.

47 Pascu, *op. cit.*, p. 180.

48 Ceaușescu 1987, p. 77.

49 Pascu, *op. cit.*, p. 148.

50 *Ibidem*, p. 181.

51 ANC, P.O.B., Doc. 1173/1529.

52 Pascu, *op. cit.*, p. 181.

53 *Ibidem*, p. 192.

54 *Ibidem*, p. 197.

55 ANC, P.O.B., Doc. 5187/1583.

că a reușit să se remarce și să ofere servicii. În anul 1546, la cererea voievodului Moldovei, Petru Rareș, meșterul Ioan Maures din Bistrița începe reconstrucția bisericii din Roman. Suma plătită meșterului de voievodul Moldovei era de 1.500 de florini⁵⁶. În curtea Bisericii de la Putna există un clopot cu o emblemă care arată faptul că a fost turnat la Bistrița.

În perioada analizată s-au luat o serie de măsuri de susținere a breslelor, de stimulare a lor, de creștere a acestora, de către autoritățile centrale, care își exercitau puterea prin intermediul lor. S-a avut în vedere tot timpul păstrarea unui echilibru între ramurile producției meșteșugărești, capacitatea de absorbție a piețelor, existența și întreținerea principalelor rute de transport. O economie fără rețele de transport, fără piețe funcționale, nu avea condiții de funcționare și dezvoltare. La nivelul Principatului Transilvaniei se cunoștea importanța dirijării macroeconomiei, măsură care a influențat în mod direct dezvoltarea economică armonioasă a Principatului.

Conducerea Regatului maghiar a jucat rolul de arbitru economic. La nivelul Regatului suveranul era înconjurat de consilieri economici de valoare. Consilierul economic al regelui Sigismund de Luxemburg era florentinul Filippo Scolari. Sub influența acestuia, în Transilvania sunt aduși meșteșugari italieni, germani și francezi⁵⁷. În vremea respectivă Florența avea o economie dezvoltată, care se situa în avangardă. Membrii familiei florentine de Medici erau bancherii papalității, controlau trezoreria papală, gestionau banii capetelor încoronate și a negustorilor, dețineau fabrici de postav și mătase. Florența a bătut faimoasele monede de aur, florinii, a inventat cecul, a implementat contabilitatea în partidă dublă, a finanțat activități industriale în Europa Occidentală și Centrală, a practicat comerțul la scară internațională⁵⁸ și a lansat Renașterea.

O economie nu poate funcționa la întâmplare. La începutul secolului al XVI-lea a izbucnit un conflict între tăbăcarii și papucarii din orașele Bistrița, Brașov, Cluj și Sibiu. Conflictul a fost aplanat în jurul anului 1520 de către regele Ungariei, Ludovic al II-lea, prin delimitarea sferei de activitate a fiecăreia dintre cele două bresle meșteșugărești⁵⁹.

56 *Ibidem*, Doc. 1765/1546, Doc. 1774/1546.

57 Pascu, *op. cit.*, p. 96.

58 În secolul al XV-lea lâna produsă în Spania era prelucrată la Florența și apoi vândută sub formă de postav la Alexandria, în Egipt, în schimbul unor produse din Orient care erau revândute în Europa—Braudel 1994, p. 75

59 Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 112.

Bibliografie

- ANC, *Fond Primăria Oraşului Bistriţa*, Documente: 938/1527, 1173/1529, 1226/1530, 1774/1546, 1765/1546, 1843/1547, 2572/1560, 4702/1579, 4720/1579, 5187/1583
Monografia Oraşului Bistriţa, manuscris, Serviciul Judeţean BN al Arhivelor Naţionale.
- Braudel 1984 Fernand Braudel, *Structurile cotidianului*, vol. II, Bucureşti: Editura Meridiane, 1984.
- Braudel 1994 Fernand Braudel, *Gramatica civilizaţiilor*, vol. II, Bucureşti: Editura Meridiane, 1994
- Ceaşescu 1987 Ilie Ceaşescu (coord.), *Istoria militară a poporului român*, vol. III, Bucureşti: Editura Militară, 1987.
- Gündisch 1976 Konrad G. Gündisch, „Patriciatul orăşenesc medieval al Bistriţei până la începutul secolului al XVI-lea”, în *File de Istorie*, vol. IV, 1976, pp. 147–193.
- Iorga 1925 Nicolae Iorga, *Istoria comerţului românesc. Epoca Veche*, Bucureşti: Tipografia Tiparul Românesc, 1925.
- Paşcu 1954 Ştefan Paşcu, *Meşteşugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*, Bucureşti: Editura Academiei R.P.R., 1954.
- Paşcu 1971 Ştefan Paşcu, „Din trecutul istoric al oraşului Bistriţa”, în *File de Istorie. Culegere de studii, articole şi comunicări*, vol. I, Bistriţa, 1971, pp. 11–22.